

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-2-78-39>

УДК 811.111.34(075.8)

Федоренко О.І.

Львівський національний університет імені Івана Франка

КРИТЕРІЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ СТАЛИХ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ

Анотація. У статті робиться спроба висвітлити лінгвістичні особливості англійських сталих дієслівно-іменникових сполучень (СДІС) типу *make a joke, have a look, give a smile* у порівнянні із вільними сполученнями та встановити критерії їх ідентифікації. Деякі дослідники вважають, що іменні компоненти СДІС повинні містити компонент дії у своїй структурі, що робить їх предикативними іменниками; у вільних сполученнях іменник позбавлений предикативної функції. Існують також спроби розмежувати СДІС та вільні сполучення на основі лінгвістичних тестів, що перевіряють предикативні властивості номінативних компонентів цих сполучень та часткову семантику широкозначних дієслів. Заміна СДІС корелятивним монолексемним дієсловом є загальновідомим тестом для визначення даного типу конструкцій. Однак усі ці тести мають винятки. СДІС походять від вільних сполучень, а починаючи з середньоанглійського періоду еволюціонують у напрямі все більшої стійкості. Можна простежити різні ступені цього руху до абсолютної цілісності (як семантичної, так і формальної). Саме незавершеність даного процесу можна пояснити суперечливою природою СДІС.

Ключові слова: вільні сполучення, ідіоми, сталі дієслівно-іменникові сполучення, предикативні іменники, широкозначні дієслова.

Fedorenko Olha

Lviv Ivan Franko National University

CRITERIA FOR THE IDENTIFICATION OF COLLOCATIONS

Summary. The article examines the linguistic features of English fixed verbo-nominal phrases of the type *make a joke, have a look, give a smile* and free phrases in an attempt to establish some criteria of demarcation between them. Some researchers believe that nominal components in fixed verbo-nominal phrases must contain the meaning of action in their semantic structure that makes them predicative nouns; in free combinations nouns are deprived of predicative functions. Combinations with deverbative nouns constitute the bulk of fixed verbo-nominal phrases, however, this principle has exceptions. There are also attempts to differentiate fixed verbo-nominal phrases and free combinations on the basis of linguistic tests that examine the predicative properties of their nominal components and partial semantics of their verbal components. Such interpretation of the semantics of the verbal components of fixed verbo-nominal phrases seems inappropriate since semantic weakening cannot account for their effective functioning on the morphological and syntactic levels. Each verb has its own broad meaning which remains invariant both when the verb is used in free combinations and fixed phrases. Broad semantics does not imply the loss of meaning per se, but a high degree of its generalization and abstraction. Replacement of fixed verbo-nominal phrases by correlative monolexemic verbs is a well-known test for this type of structures. However, free combinations also allow monolexemic correlates, whereas some fixed verbo-nominal phrases do not have verbal equivalents. Constructions which according to the linguistic tests that verify predicative properties of their nominal components are qualified as free combinations are fixed in dictionaries of collocations compiled after an extensive study of computerized text corpora. Fixed verbo-nominal phrases derive from free combinations, they appeared in Old English as equivalents (calques) of Latin constructions in their literal translation. Diachronically, they are related to free combinations, and since the Middle English period have evolved towards greater stability. It is possible to trace different degrees of this evolution. It is the incompleteness of this process that explains the contradictory nature of such phrases.

Keywords: free phrases, idioms, fixed non-idiomatic phrases (collocations), predicative nouns, verbs with broad semantics.

Постановка проблеми. Актуальною проблемою сучасного мовознавства є дослідження лексичної сполучуваності слів та різних видів словосполучень. Посилення зацікавленості проблемами лексичної сполучуваності пов'язане з появою нових мовознавчих теорій, зокрема корпусної лексичної граматики (corpus-based lexicogrammar, lexical grammar), граматики мовних шаблонів (патернів) (pattern grammar), емергентної граматики (emergent grammar).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Засновник лексичної граматики Дж. Сінклер розрізняє дві моделі мови: принцип відкритого вибору (open choice principle) та принцип ідіоматичності (idiom principle) [5, с. 109]. Лексичність мови він порівнює з комбінаторикою фонем на фонологічному рівні. На думку дослідника, по-

слідовність фонем навіть у довгих словах чи ланцюжках слів зберігається у вербальній пам'яті мовців та відтворюється як одне ціле, і ця послідовність не є результатом вибору окремих фонем, поєднаних заново кожного разу, коли вимовляємо слово. Результати аналізу корпусу текстів доводять, що певним сполученням лексем також властива сталість вживання, повторюваність в однаковому складі. Такі сполучення набагато частотніші на противагу вільним конструкціям, які є результатом відкритого вибору лексем і виступають виразниками відкритої моделі мови, яка є другою моделлю (secondary model), оскільки інший принцип, принцип ідіоматичності, домінує.

Стійкість сполучення ґрунтується на обмеженнях у виборі складових компонентів

та використанні сполучення в готовому вигляді. У порівнянні з вільними сполученнями стійкі звороти – це готові до вжитку формули. Для позначення стійких мовленнєвих утворень використовуються такі різноманітні терміни, як, наприклад: формули, фраземи, штампи, кліше, стійкі словесні комплекси, усталені вирази, стандартизовані сполучення, комунікативні стереотипи; *collocations, clichés, fixed expressions, formulaic sequences, phrasemes, lexical chunks, lexical phrases, multi-word units, pre-assembled patterns, prefabricated patterns, formulae, routines* тощо. Підраховано, що близько 80% мовного матеріалу – це певні форми усталених виразів [3, с. 102].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз останніх досліджень і публікацій доводить, що розмежування вільних та сталих (стійких) сполучень може бути проблематичним. Так, дієслівно-іменникове сполучення *crack a joke* зазвичай кваліфікується як стаке сполучення (*non-free phrase, collocation*), оскільки дієслово *crack* специфічно сполучається з іменником *joke*, а сполучення *tell a joke* та *make a joke* кваліфікуються як вільні сполучення (*free phrases*). Однак, за результатами корпусного дослідження, дієслова *crack, tell* та *make* сполучаються з *joke* із значною частотністю; іменник *joke* сполучається з обмеженою кількістю дієслів; дієслова *crack, make* та *tell* не є вільним вибором (*free choice*); їх вибір зумовлений стійкістю сполучення [4, с. 9–10].

Мета статті. Головною метою цієї статті є окреслити лінгвістичні особливості сталих дієслівно-іменникових сполучень (СДІС) типу *make a joke, have a look, give a smile* у порівнянні із вільними сполученнями та встановити критерії їх розмежування. СДІС функціонують як синтетичні дієслова і посідають особливе місце серед номінативних засобів сучасної англійської мови як високочастотні одиниці. Зростання частотності даних утворень пояснюють розвитком елементів аналітизму та тенденцією до номіналізації.

Виклад основного матеріалу. Декотрі дослідники вважають, що іменні компоненти СДІС повинні містити компонент дії у своїй структурі, що робить їх предикативними іменниками. Предикативний іменник позначає дію або стан, а відтак лише девербативні іменники можуть мати предикативну функцію. У вільних сполученнях іменник позбавлений предикативної функції. Так, коли іменник *cut* має абстрактне значення “зниження, зменшення”, конструкція *make a cut* функціонує як СДІС, оскільки абстрактні іменники містять компонент дії у своїй семантичній структурі, що робить їх предикативними іменниками; коли ж *cut* позначає фактитивний об’єкт “розріз”, “різана рана, поріз”, *make a cut* є вільним сполученням, оскільки *cut* не містить семи дії за визначенням, а відтак і не може надавати предикативної сили широкозначному дієслову [1, с. 55–56]. Іменники *bend, crack, opening, incision*, сполучаючись із дієсловом *make* також утворюють і СДІС, і вільні сполучення [1, с. 55].

Сполучення з девербативними іменниками становлять основну частину СДІС, однак цей принцип має винятки. Спостережено, що іменники типу *report, joke, account*, будучи семантично первинними стосовно дієслів, і позначаю-

ючи швидше результат дії, аніж дію входять до складу СДІС: *make a report, make a joke, make an account, give an account*, тоді як девербативні іменники *incision, indentation, opening* утворюють вільні сполучення: *make an indentation, make an incision, make an opening*. Значну увагу привертають конструкції типу *make a copy, make a puncture, make a duplicate*, які за всіма формальними характеристиками відповідають СДІС, корелюють з монолексемним дієслівним еквівалентом, однак кваліфікуються як вільні сполучення [1, с. 53].

Існують спроби розмежувати СДІС та вільні сполучення на основі лінгвістичних тестів, що перевіряють предикативні властивості номінативних компонентів цих сполучень та часткову семантику широкозначних дієслів.

Відповідно до тесту “зевґма” (*zeugma test*) широкозначні дієслова координують лише предикативні іменники, які є номінативними компонентами СДІС: *The government made minor cuts on welfare and some changes of a largely symbolic nature*. Якщо іменник належить до іншого типу конструкцій, то координація неможлива: **We made a suggestion and a chair*. Предикативний іменник *suggestion* утворює СДІС, тоді як *chair* є фактитивним іменником і входить лише у вільні сполучення, тому паралельне координування іменників *suggestion* та *chair* дієсловом *make* робить речення незмістовним [1, с. 56].

Заміна СДІС корелятивним дієсловом є загальновідомим тестом для визначення даного типу конструкцій. Однак, вільні сполучення також допускають монолексемні кореляти, тоді як декотрі СДІС не мають дієслівних еквівалентів. СДІС *make an effort, make way, make a virtue, take an oath* не мають дериваційно споріднених дієслівних відповідників; відповідні дієслова в процесі історичного розвитку вийшли з ужитку або є архаїзмами.

Предикативний іменник як семантичне ядро СДІС синонімічний цілій конструкції. Цю властивість предикативних іменників можна перевірити, замінивши СДІС номінативною фразою: *He made a decision and a big admission*. → *They told me about his decision and big admission*. У випадку вільних сполучень така трансформація неможлива, тому що дієслівний компонент є повнозначною лексемою: *He made a three-inch cut in my hand*. → **They told me about his three-inch cut in my hand* [1, с. 57]. Компоненти вільних сполучень функціонують як повнозначні одиниці, мають власні синтаксичні і семантичні аргументи, тоді як дієслівні компоненти СДІС, переймаючи семантичні актанти віддієслівного іменника (а точніше корелятивного дієслова) не мають власних аргументів [1, с. 57]. В аргументній структурі предикатив СДІС спостерігаємо обмін (злиття) аргументів [1, с. 60].

Твердження про те, що номінативними компонентами СДІС можуть бути лише предикативні іменники, викликає заперечення. Предикативні іменники не є необхідною чи достатньою умовою усталеності. Сталі сполучення – це мовні одиниці, яким властиві постійний склад компонентів, звичність звучання, відтворюваність в готовому вигляді та семантичне членування, характерне для вільних сполучень. Поява стійких виразів

пов'язана з частотністю й повторюваністю ситуації, внаслідок чого сполуки слів перетворюються у стандартні усталені вирази і починають вживатися у функції готових формул.

Конструкції, які за результатами лінгвістичних тестів, що перевіряють предикативні властивості іменних компонентів, кваліфікуються як вільні сполучення [1, с. 58–60], зафіксовані у словниках сталих словосполучень, укладених на основі дослідження великого масиву комп'ютеризованого корпусу текстів: *make/ give a cut* (*Using sharp scissors, make a small cut in the material*), *make a copy, make a hole, have an alibi* тощо (*Oxford Collocations Dictionary for Students of English*). Номінативними компонентами СДІС можуть бути іменники з конкретним значенням, які позбавлені семи дії за визначенням, напр., *make way, take a seat, take place, take root*.

Іменники, які входять до складу СДІС, різняться у своїй семантичній структурі. За допомогою компонентного аналізу вивчені семантичні особливості 820 номінативних компонентів СДІС, які можуть позначати:

1) дію (назву дії) (*Ving, action of Ving*) (80): *addition, beating, washing*;

2) разовий вияв дії (*act of Ving*) (230): *bite, laugh, look, pull, push, wave*;

3) результат дії (*result of Ving*) (400), при цьому під семою "результату дії" можуть приховуватися:

а) "факт звершення дії" (*instance or fact of Ving*): *escape, exaggeration*;

б) "об'єкт або результат дії" (те, на що звернена дія) (*thing that is Ven, something Ven*): *find*;

в) "результат" (*result or product of Ving*), що може мати різні форми (усну, письмову, щось конкретне, матеріальне, речове): *cut, announcement*;

4) каузатора дії (неістоту) (*something that Vs*) (10): *inducement, indication*;

5) період тривалості дії (*period or interval of Ving*) (30): *sleep, swim, walk*;

6) стан (*state or condition of Ving*, *feeling*) (50): *delight, satisfaction*;

7) якість, ознаку, характерну особливість (*quality*) (5): *form, smell, taste*;

8) здатність (*power or ability*) (5): *appeal, attraction, influence*.

У ролі субстантивних компонентів СДІС зафіксовані також іменники з конкретним значенням (10): *place, room, root, seat, way*.

Деякі дослідники пов'язують стійкість сполучення з десемантизацією його компонентів. Так, вважають, що у ролі дієслівних компонентів СДІС виступають так звані "делексикалізовані" дієслова (*delexical verbs*) *give, get, make, take, set* та інші. У вільних сполученнях ці дієслова вживаються у повному денотативному значенні, реалізують повне значення, у сталих сполученнях вони характеризуються частковою семантикою [1, с. 60–61]. Очевидна десемантизація дієслівних компонентів СДІС не викликає сумнівів у визначенні цих словосполучень як сталих [1, с. 59].

Таке визначення семантики широкозначних дієслів-компонентів СДІС видається неправомірним тому, що семантичне послаблення не могло б бути основою їх ефективної функціональності на морфологічному та синтаксичному рівнях, адже ці дієслова є основними компонентами аналітичної морфології та синтаксису. Кожне широкознач-

не дієслово має своє значення, диференційоване щодо значень інших широкозначних дієслів, яке залишається інваріантним як у повнозначному вживанні дієслова у вільних сполученнях, так і у службових функціях. Широкозначність (еврисемія) – це не втрата значення як такого, це високий ступінь його узагальнення й абстрактності. Контекст або ситуація конкретизують, але не змінюють і не елімінують широкого значення слова.

Найкращим прикладом широкозначного слова в англійській мові дослідники вважають іменник *thing*. Внаслідок процесу узагальнення у сучасній англійській мові це слово набуло широкого значення "будь-яка конкретність", яке звучується і конкретизується у мовленні. Аналогічний процес розширення значення спостерігаємо і в групі дієслів *do, get, give, have, make, put, take*.

Інваріантне значення дієслова *make* – діяти таким чином, щоб отримати результат, виражений у додатку; *take* вказує на те, що носій процесу вступає з об'єктом у певний асоціативний зв'язок; *have* означає "бути в асоціативному зв'язку"; *give* передає широке значення відчуження дії від її виконавця.

Дієслівний компонент СДІС звільняється від вираження основного процесуального значення (цю функцію переймає на себе іменник) і виконує предикативні функції, проте може уточнювати різноманітні сторони процесу чи характеристики дії, визначає станове значення, уточнює видові, модальні, аспектуальні характеристики дії, стильовий реєстр, напр.: *give a push – get a push, have a liking – take a liking, grant forgiveness – forgive*.

Висновки і пропозиції. У висновках з дослідження слід зазначити, що межі між вільними та сталими сполученнями визначити дуже важко, оскільки між ними є безліч перехідних форм, а вільні сполучення є лише відносно вільними. Абсолютно вільних сполучень не існує, оскільки вільна сполучуваність зумовлюється предметно-логічним змістом слова, напр., прикметник *green* може сполучатися лише з тими іменниками, що позначають реалії, здатні мати зелений колір.

СДІС походять від вільних сполучень, які з'явилися у давньоанглійській мові як еквіваленти (кальки) латинських конструкцій у дослівних перекладах. З розвитком мови сполучення проходять три ступені трансформації: 1) вільні сполучення; 2) сталі сполучення; 3) ідіоматичні вирази. Діапазон лексичної сполучуваності може бути представлений у вигляді шкали, на крайніх точках якої розташовані вільні сполучення і ідіоми. Між ними розміщуються одиниці, яким властиві різні ступені усталеності. Дієслівно-іменникові сполучення перебувають на різних ступенях трансформації; існують сполучення, які досягли третього ступеню розвитку, напр., сполучення *take a bath*, яке як СДІС має значення "купатися", а як ідіома "втратити гроші".

С. М. Сухорольська підкреслює роль діакронного аналізу у визначенні статусу СДІС. Якщо взяти до уваги той факт, що структури типу "дієслово + абстрактний іменник" у діакронії співвідносяться з вільними сполученнями, а починаючи з середньоанглійського періоду еволюціонують у напрямі все більшої стійкості, то можна простежити різні ступені цього руху до абсолютної цілісності (як семантичної, так і формальної). Саме незавершеністю даного процесу можна пояснити суперечливу

природу СДІС. Це, в свою чергу, зумовило діаметрально протилежні точки зору на лінгвістичний статус дієслівно-субстантивних сполучень [2, с. 17].

Темпи руху окремих СДІС у напрямку інтеграції неоднакові. У синхронному зрізі зазначені аналітичні конструкції мають різний ступінь цілісності, що коливається у діапазоні: мінімальна–максимальна лексикалізація вихідної структури [2, с. 19].

Найнижчий ступінь лексикалізації виявляють СДІС моделі VN – структури з найвищою мобільністю компонентів. Маргінальними є структури, в яких лексикалізація зовсім не відмічена. Серед СДІС моделі VN виділено також структури з максимальною фіксованістю компонентів, у яких тенденція до лексикалізації є помітною. Це, наприклад, СДІС *make haste, take care*, для яких у діяхронії релевантними були всі типові синтагматичні властивості моделі VN, а результати дослідження їх у синхронному зрізі підтверджують тенденцію до семантичної і формальної цілісності цих сполучень [2, с. 19–20]. Аналіз синтагматичних властивостей аналітичних структур моделі VvN доводить, що в цілому процес інтеграції в них заходить значно далі, ніж

у структурах моделі VN. В основі становлення аналітичних структур моделі VN лежить процес стягнення синтаксично вільного словосполучення. В основі формування моделі VvN спостерігається розщеплення дії, вираженої дієсловом, на дієслівну й іменну частини [2, с. 19–20].

Серед реалізацій моделі VvN виділені такі, що межують із аналітичними лексичними одиницями. Це, наприклад, аналітичне сполучення *get hold*, яке зберігає синтагматичну цілісність, виключаючи вклинення будь-яких модифікаторів чи залежних елементів, а отже, перебуває у стані стабілізації структури і завершення процесу лексикалізації [2, с. 21–22].

Отож, СДІС – неоднорідні аналітичні структури. Можна виділити ряд послідовних градацій у напрямку від вільного словосполучення до аналітичних лексичних одиниць. Якщо фразеологічні одиниці на сьогодні добре вивчені в теорії фразеології і лексикографії, то велика група стійких сполучень неідіоматичного характеру досліджена недостатньо. У перспективі подальших пошуків у даному науковому напрямку необхідно установити обсяг проміжних утворень, дати чітку класифікацію цих утворень.

Список літератури:

1. Колпакова Г.Ю. Аспектуальна типологія сталих дієслівно-іменникових словосполучень та монолексемних корелятив у сучасній англійській мові : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Львів, 2012.
2. Сухорольська С.М. Критерії ідентифікації аналітичних лексичних одиниць. *Іноземна філологія*. 1987. Вип. 86. С. 16–23.
3. Altenberg B. On the phraseology of spoken English: the evidence of recurrent word combinations / B. Altenberg // *Phraseology: Theory, Analysis and Applications* / [ed. by A. Cowie]. Oxford : OUP, 1998. P. 102–122.
4. Hunston S. *Pattern Grammar. A Corpus-Driven Approach to the Lexical Grammar of English* / S. Hunston, G. Francis. Amsterdam, Philadelphia : John Benjamins, 2000.
5. Sinclair J.M. *Corpus, Concordance, Collocation* / J.M. Sinclair. Oxford : OUP, 1991.

References:

1. Kolpakova, H.Yu. (2012). *Aspektualna typolohiya stalyh diyeslivno-imennykovykh slovospoluchen ta monoleksemnykh korelyativ u suchasniy anhliyskiy movi* [Aspectual typology of stable verbo-nominal phrases and monolexemic correlates in Modern English]. Candidate of Philology thesis: 10.02.04. Lviv: Lviv Ivan Franko National University. (in Ukrainian)
2. Sukhorolska, S.M. (1987). *Kryteriyi identyfikatsiyi analitychnykh leksychnykh odynyts* [Criteria of identification of analytical lexical units]. *Inozemna Philolohiya*, vol. 86, pp. 16–23. Lviv: Lviv Ivan Franko State University. (in Ukrainian)
3. Altenberg, B. On the phraseology of spoken English: the evidence of recurrent word combinations / B. Altenberg // *Phraseology: Theory, Analysis and Applications* / [ed. by A. Cowie]. Oxford: OUP, 1998. P. 102–122.
4. Hunston S. *Pattern Grammar. A Corpus-Driven Approach to the Lexical Grammar of English* / S. Hunston, G. Francis. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, 2000.
5. Sinclair J.M. *Corpus, Concordance, Collocation* / J.M. Sinclair. Oxford: OUP, 1991.